

Moslem Ghezbigloo

Ph.D Student in Public
Law, Department of
Public Law, Shiraz
Branch, Islamic Azad
University, Shiraz, Iran.
ghezbigloo90@gmail.com

Rohallah Rahimi

Assistant Professor of
Law, Department of
Public Law, Shiraz
Branch, Islamic Azad
University, Shiraz, Iran.
(Corresponding Author)
rahimi.mehr1348@gmail.com

Mehdi Sheikh Movahed

Assistant Professor of
Law, Department of
Public Law, Shiraz
Branch, Islamic Azad
University, Shiraz, Iran.
mr5661@gmail.com

A Comparative Study of Public Participation in the Prevention of Corruption in the Iranian, Turkey and Egypt and international law, A Case Study: Crime of Embezzlement

Abstract

Citizens' participation is not a new concept, but it has become much more important during recent decades, due to the occurrence of violations such as administrative corruption crimes. In general, citizens have not only the right but also the duty to participate in decisions that affect their general welfare. This participation, while being a moderator of the ruling power, helps to deal more appropriately with cases of administrative corruption. embezzlement as one of the economic crimes that violates public trust towards the government has been recognized in various domestic and international documents throughout history. The objectives pursued in this research are to identify national bases and international public participation in the prevention of administrative corruption by emphasizing embezzlement and identifying their differences with each other. The results of the present research indicate that there are differences between the domestic and international anti-embezzlement frameworks, such as the lack of criminalization of embezzlement in the private sector, as well as the lack of provision for the mechanism of international judicial assistance in the field of embezzlement, lack of It is worth mentioning the detailed explanation of whistle-blowing regulations regarding the fight against embezzlement in Iran's internal law, in contrast the regional to international nature of anti-embezzlement rights and the lack of guarantee of effective implementation at the international level to fight embezzlement.

Keywords:

embezzlement, civil society, prevention, whistling, public participation.

بررسی تطبیقی بسترهای حقوقی مشارکت دینی مردم در پیشگیری از فساد اداری در جمهوری اسلامی ایران، ترکیه، مصر و حقوق بین الملل: مطالعه موردی جرم اختلاس

چکیده

با پیدایش مفهوم دولت کوچک در ادبیات حقوق بین الملل و کاهش ساختارهای دولتی، عملاً امکانات دولت به منظور پیشگیری از جرائم فساد اداری کاهش یافته و در این میان نقش شهروندان در امر مذکور افزایش پیدا کرده است. مشارکت شهروندان مفهومی جدید نیست بلکه در طول دهه‌های اخیر، به علت وقوع رفتارهای تخلف آمیز همچون جرائم فساد اداری، اهمیت بسیار بیشتری یافته است. به طور کلی، شهروندان نه تنها حق بلکه تکلیف به مشارکت در تصمیم‌گیری‌هایی را دارند که بر رفاه عمومی آن‌ها تأثیر می‌گذارد و تعدیل‌کننده قدرت حاکمه در برخورد مناسب‌تر با مصادیق فساد اداری است. در این میان، اختلاس به عنوان یکی از جرائم اقتصادی که اعتماد عمومی نسبت به حاکمیت را تخطئه می‌کند، در اسناد مختلف داخلی و بین‌المللی به درازای تاریخ سابقه دارد. اهدافی که در این تحقیق دنبال می‌شوند عبارتند از شناسایی بسترهای ملی و بین‌المللی مشارکت مردمی در پیشگیری از فساد اداری با تأکید بر اختلاس و شناسایی تفاوت‌های آنها با یکدیگر است. سؤال اصلی در این تحقیق که به روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته و نگارنده به دنبال پاسخ آن بوده این است که چه تفاوت‌هایی میان بسترهای ملی و بین‌المللی مشارکت‌های مردمی در پیشگیری از فساد اداری با تأکید بر اختلاس وجود دارد؟ نتیجه تحقیق حاضر نشان می‌دهد که تفاوت‌هایی میان بسترهای داخلی و بین‌المللی مبارزه با اختلاس دیده می‌شود، همچنین عدم تبیین دقیق مقررات سوت زنی در مورد مبارزه با اختلاس در حقوق داخلی ایران در مقابل منطقه‌ای بودن تا بین‌المللی بودن حقوق مبارزه با اختلاس، قابل ذکر است.

واژگان کلیدی:

اختلاس، پیشگیری از جرائم فساد، ترکیه، سوت زنی، جامعه مدنی، مشارکت عمومی، مصر.

مسلم قزل بیگلو

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، گروه حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.
ghezalbigloo90@gmail.com

روح الله رحیمی

استادیار گروه حقوق عمومی، گروه حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران. (نویسنده مسئول)
rahimi.mehr1348@gmail.com

مهدی شیخ موحد

استادیار گروه حقوق عمومی، گروه حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.
mr5661@gmail.com

مقدمه

به‌طور کلی ریشه‌توجه به مشارکت‌های عمومی در پیشگیری و مبارزه با فساد را بایستی از زمان تصویب کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد دانست که در مواد مختلف آن از جمله ماده ۱۳ به این ظرفیت بالقوه اشاره شده است. این امر البته پیش از آن در قالب اعلامیه توسعه هزاره مجمع عمومی سازمان ملل متحد، تحت عنوان یکی از اهداف توسعه پایدار و به عنوان یکی از مؤلفه‌های اصل حاکمیت قانون ذکر شده بود. در این کنوانسیون علاوه بر این موضوع به ظرفیت‌های سوت زنی در زمینه پیشگیری از فساد نیز اشاره شد. این امر در همین سطح باقی نمانده بلکه در سطح اسناد منطقه‌ای و داخلی نیز به ظرفیت‌های مردمی در پیشگیری و مبارزه با فساد اشاره شده است.

در ارتباط با موضوع فوق، چندین تحقیق تاکنون انجام شده است که به برخی از مهم‌ترین موارد پرداخته می‌شود:

۱- بررسی جایگاه مشارکت‌پذیری مردم در سیاست‌گذاری پیشگیرانه ضد فساد اداری، زهرا داستان، فضل‌الله فروغی، محمد هادی صادقی، مجله رهیافت پیشگیری از جرم، دوره دوم، زمستان ۱۳۹۸، شماره ۴.

۲- سجاد سلیمانی، ۱۳۹۳، پیشگیری از اختلاس، فصلنامه کاراگاه.

۳- ناصری، ناهید، سلیمی، صادق و شامبیاتی، هوشنگ، ۱۴۰۰، نقش سازمان‌های غیردولتی مبارزه با فساد در پیشگیری از فساد در ایران، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی.

در این ارتباط باید گفت که در هیچ یک از مقالات فوق‌الذکر و دیگر آثاری که ناظر بر مشارکت عمومی در پیشگیری و مبارزه با جرائم فساد اداری است به صورت خاص به جرم اختلاس پرداخته نشده است ضمن این که در هیچ یک از این آثار، بررسی تطبیقی ساز و کارهای مشارکت عمومی در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد مورد تأکید قرار نگرفته است که این دو جنبه از جنبه‌های اصلی مهم و تاثیرگذار است.

در نظام حقوقی - قضایی جمهوری اسلامی ایران نیز اقدامات مثبتی در زمینه تقویت مشارکت‌های عمومی در پیشگیری و مبارزه با فساد صورت پذیرفته است از جمله می‌توان به ایجاد سامانه سجام در معاونت پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه اشاره نمود که شهروندان می‌توانند با تهیه گزارش‌های مردمی، نسبت به وقوع جرائم فساد اداری در دستگاه‌های حاکمیتی گزارش‌های خود را ثبت نمایند.

پس از ذکر این پیشنهاد پیشینه بایستی گفت که مشارکت عمومی در مبارزه با فساد، یکی از نهادهای حقوقی بسیار مهم در اسناد بین‌المللی و داخلی تلقی می‌شود. در بند یک ماده ۱۳ کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد، به این موضوع اشاره شده است که دولت‌های عضو بایستی نقش نهادهای مدنی و عموم مردم را در پیشگیری و مبارزه با فساد تقویت نمایند. با این حال، مشارکت عمومی در پیشگیری و مبارزه با فساد بر اساس کنوانسیون فوق‌الذکر، نیازمند اقتضائاتی است از جمله ایجاد شفافیت اداری و نیز التزامات گزارش‌دهی عمومی بر مبنای ماده ۱۰. اهمیت نقش مشارکت‌های عمومی در پیشگیری و مبارزه با فساد از آنرو بیشتر می‌گردد که دانسته شود که فساد پدیده‌ای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است و بایستی با ظرفیت‌های فراقانونی و مردم‌محور به آن پاسخ داد. در این میان، مبارزه با اختلاس از آنرو در نظام جمهوری اسلامی ایران دارای اهمیت است که با توجه به هشت سال جنگ تحمیلی و به دنبال آن، سازندگی امور کشور و مشکلات اقتصادی حاصل از آنها، فرهنگ نادرست موجود در تعدادی از سازمان‌ها و شیوه ناصحیح سبک زندگی برخی از کارکنان، زمینه‌ای فراهم آورده است تا رسوخ فساد اداری و مالی بر سازمان‌های کشور، سهم قابل توجهی داشته باشد که با گسترش آن در بخش اجرایی مملکت و اشاعه و تعمیق آن در بخش خصوصی، آثار این فشار به شکل تورم، خلاف‌کاری، تقلب، قانون‌شکنی، فساد اخلاقی، تغییر الگوی مصرف خانواده‌های فاسد شده، اسراف و از این قبیل موارد بر جامعه تحمیل می‌گردد و توان اقتصادی و مدیریتی جامعه را تحلیل می‌برد و وجدان ملی را به شدت متأثر می‌سازد. (قاهر دوست و دیگران، ۱۳۹۴: ۸۹).

در پایان بایستی گفت که سؤال اصلی که در این تحقیق مطرح می‌شود، آن است که با توجه موردی به جرم اختلاس، چه تفاوتی میان بسترهای ملی و بین‌المللی مشارکت‌دهی مردم در پیشگیری از فساد اداری وجود دارد؟ فرضیه‌ای که در این ارتباط می‌توان ارائه داد آن است که از جمله عدم جرم‌انگاری اختلاس در بخش خصوصی، همچنین عدم پیش‌بینی ساز و کار معاضدت‌های قضایی بین‌المللی در زمینه اختلاس، عدم تبیین دقیق مقررات سوت زنی در مورد مبارزه با اختلاس در حقوق داخلی ایران در مقابل منطقه‌ای بودن تا بین‌المللی بودن حقوق مبارزه با اختلاس و عدم ضمانت اجراهای مؤثر در سطح بین‌المللی برای مبارزه با اختلاس قابل ذکر است. علاوه بر این، تفاوت‌ها هم در ناحیه حمایت‌های مادی و معنوی، هم در زمینه تدوین الزاماتی برای ناشناس ماندن گزارش‌دهندگان فساد و هم در زمینه

نحوه استناد به گزارش‌های مردمی در رسیدگی‌های قضایی وجود دارد. روشی که برای پاسخ به این سؤال اصلی انتخاب شده است، روش توصیفی - تحلیلی است و در این راستا از منابع معتبر کتابخانه‌ای اعم از منابع دست اول یعنی قوانین و مقررات و منابع دست دوم یعنی دکتزین‌های موجود استفاده می‌شود. در نهایت اهدافی که از این تحقیق دنبال می‌شوند اولاً شناسایی بسترهای ملی و بین‌المللی مشارکت مردمی در پیشگیری از فساد اداری است و ثانیاً شناسایی تفاوت‌های هر یک از این بسترها با یکدیگر است.

۱- بسترهای بین‌المللی مشارکت‌دهی عمومی در پیشگیری و مبارزه با فساد: با تاکید بر اختلاس

۱-۲- اسناد بین‌المللی در زمینه مشارکت‌دهی عمومی در زمینه مبارزه با فساد با تاکید بر اختلاس

۱-۲-۱- کنوانسیون مریدا

اولین کنوانسیونی که به بحث در ارتباط با جرم اختلاس پرداخته، کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد موسوم به کنوانسیون مریدا است. این کنوانسیون بین‌المللی، نخستین کنوانسیون ضد فساد است که از سطح اجرای جهان‌شمول برخوردار است. کنوانسیون در خلال هشت فصل و ۷۱ ماده خود، دولت‌های عضو را ملزم می‌نماید تا سطحی گسترده و جامع از اقدامات ضد فساد که بر قوانین، مؤسسات و رویه‌های آنها تأثیر می‌گذارد را اجرایی نمایند. کنوانسیون مریدا را می‌توان نه تنها بر حسب جهان‌شمول بودن آن بلکه به واسطه کارآمدی و مقررات مفصل آن در ارتباط با اقدامات ضد فساد سندی بی‌همتا و منحصر به فرد است. کشور جمهوری اسلامی ایران نیز یکی از کشورهای عضو این کنوانسیون است و قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ بیست و یکم خردادماه یک هزار و سیصد و هشتاد و پنج مجلس شورای اسلامی تصویب و مجمع تشخیص مصلحت نظام در تاریخ ۲۰ / ۷ / ۱۳۸۷ و در اجرای اصل ۱۱۲ قانون اساسی تصویب آن را با درج بیانیه الحاقی، موافق با مصالح نظام تشخیص داد (نظری‌نژاد و اسفندیاری، ۱۳۹۵: ۱۹۳-۱۹۴).

همچنین در ماده ۲۲ کنوانسیون به اختلاس در بخش خصوصی اشاره شده است: «هر کشور عضو، اتخاذ قوانین و سایر اقدامات مقتضی را مدنظر قرار

خواهد داد تا ارتکاب اختلاس در حین فعالیت‌های اقتصادی، مالی یا بازرگانی، توسط شخصی که در هر جایگاهی در بخش خصوصی فعالیت می‌کند یا آن را اداره می‌کند، از هر مالی، وجوه خصوصی یا اوراق بهادار یا هر چیز باارزشی که به موجب جایگاه شغلی وی، به او واگذار شده‌است، در صورتی که به صورت عمدی ارتکاب یافته باشد، به عنوان جرم کیفری تلقی گردد». یکی دیگر از ساز و کارهای مؤثر در مبارزه با اختلاس، راه‌اندازی نظام‌های گزارش‌دهی در زمینه جرائم اختلاس است. بدیهی است در صورتی که عامه مردم با مصادیق اختلاس کارمندان دولت و حتی آنچه که در کنوانسیون مریدا، اختلاس کارمندان بخش خصوصی اطلاق شده است، آشنا باشند، می‌توان به سهولت با مصادیق مختلف اختلاس مبارزه نمود. یک نکته دیگر در این مورد، آشنایی مقامات دولتی و عمومی با مصادیق اختلاس است. بدیهی است آنچه که می‌تواند اختلاس را حتی در سطح جرمی سازمان‌یافته درآورد، عدم آشنایی مقامات اجرایی با مصادیق اختلاس است و فساد است که از این بابت بر جامعه تحمیل می‌گردد. علاوه بر این، کارمندان دولت و سایر بخش‌هایی که به نوعی با بودجه عمومی مرتبط هستند، باید به این واقعیت پی ببرند که در صورت ارتکاب جرائم اختلاس با اقدامات انضباطی شدیدی مواجه خواهند شد. از دیگر مواردی نیز که کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد بر آن تأکید داشته است، آن است که صرف تدوین قوانین و مقررات و حتی اقدامات سخت‌گیرانه قضایی و انضباطی نمی‌تواند در مقابله و مبارزه با اختلاس راهگشا باشد. در همین راستاست که اصول اخلاقی نیز مهم می‌نماید و در همین راستاست که در بند یک ماده هشت کنوانسیون مریدا بر صداقت و مسئولیت‌پذیری که اصولی ذاتاً اخلاقی و مرتبط با حکمرانی مطلوب هستند، تأکید شده است.

اتحادیه اروپایی به عنوان قاره‌ای که از کشورهای نسبتاً با امکان ارتکاب جرائم بالاتر اختلاس از جمله یونان، بلغارستان، ایتالیا و رومانی تا کشورهایی که از امکان ارتکاب جرائم پایین‌تر چون دانمارک، سوئد، هلند و فنلاند را در بر می‌گیرد، هم در معرض فساد گسترده بوده و هم خود در تدوین استانداردها و قوانین بین‌المللی در حوزه اختلاس به طور خاص و فساد به طور عام مشارکت داشته است. (Rothstein et al, 2013: 32). در مذاکرات راجع به توسعه اسناد بین‌المللی ضد فساد هم در سطح منطقه‌ای و هم در سطح جهانی به ویژه در شورای اروپا، سازمان توسعه و همکاری اروپا و سازمان ملل متحد مشارکت داشته است. در دو سند موضع مشترک اتحادیه اروپایی در ارتباط با مذاکرات در شورای اروپا و سازمان همکاری و توسعه

اقتصادی اروپا، از دولت‌های عضو خواسته شد تا در مورد فساد در سه سازمان مربوطه با یکدیگر همکاری داشته باشند تا اطمینان یابند که هیچ‌گونه عدم انطباقی وجود نداشته و اینکه ابتکارات هر سازمان ضرورتاً دوباره کاری فعالیت‌هایی که پیشتر در سازمانی دیگر صورت گرفته، نیست. در هر دو سند فوق، از دولت‌های عضو اتحادیه اروپایی خواسته شد تا مواضع خود را دربارهٔ تمامی موضوعات مدنظر اتحادیه اروپایی، از جمله اختلاس را با یکدیگر هماهنگ کنند. آن‌ها مواضع خاصی را دربارهٔ محدودهٔ کنوانسیون‌های بین‌المللی حاکم بر مبارزه با فساد، تعاریف و صلاحیت‌ها که اعضای اتحادیه اروپایی می‌بایست در زمان مذاکره راجع به اسناد مرتبط سازمان همکاری و توسعه اقتصادی و شورای اروپا اتخاذ نمایند، اعمال کرده‌اند. مقررات کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد (میریدا) مانع از عضویت سازمان‌های بین‌المللی اقتصادی منطقه‌ای از جمله اتحادیهٔ اروپایی نشده و بالعکس آن را تشویق می‌نماید. (Szarek-Mason, 2010: 43). کنوانسیون اروپایی ضدفساد در ۲۶ مه ۱۹۹۷ میلادی از سوی دولت‌های عضو اتحادیه پذیرفته شد. این کنوانسیون برای مبارزه با فساد هم در سطح مقامات دولتی و هم در سطح مقامات شرکت‌های خصوصی، تصویب شد و تعهدات آن مربوط به جرم‌انگاری افعال مجرمانه فساد از جمله اختلاس است.

۲- بسترهای داخلی مشارکت‌دهی عمومی در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد اداری در نظام حقوقی ترکیه با تأکید بر جرم اختلاس

سال ۲۰۰۰ سرآغاز تحولات چشمگیر در ساختار حقوقی و سیاسی ترکیه^۱ از جمله در نظام اقتصادی ترکیه بود که حدود نیم قرن در تاریخ این کشور بی‌سابقه بوده است. پس از به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه و آغاز یک رشته اصلاحات

۱- ترکیه سرزمینی مسطحی شکل است که در فلاتی مرتفع به نام آناتولی محصور شده است و در غرب فلات ایران قرار دارد. این سرزمین پیشتر آسیای صغیر نامیده می‌شد. سه درصد از سرزمین این کشور در تراست شرقی یعنی در قسمت اروپای آن قرار دارد که از نظر ژئوپولیتیکی به این کشور موقعیت ممتازی می‌بخشد. ترک‌ها از لحاظ منطقه‌ای خود را پلی میان شرق و غرب و اسلام و مسیحیت می‌دانند. از همین رو معتقدند که این کشور پلی تمدنی محسوب می‌شود و حتی در مطالعات سیاست خارجی ترکیه، این اعتقاد به نظریه پل معروف است. همچنین از نظر تاریخی، ترکیه تاریخی طولانی با کشورهای خاورمیانه و قفقاز و آسیای مرکزی تا افغانستان و سایر کشورهای اسلامی دارد. این گذشتهٔ تاریخی و روابط فرهنگی باعث تسهیل روابط و نفوذ ترکیه در این کشورها شده است. ترکیه همچنین قرابت قومی، نژادی و زبانی زیادی با کشورهای منطقه به ویژه، قفقاز و آسیای مرکزی دارد که این عوامل به عنوان قدرت نرم قابل پیگیری‌اند. برای اطلاعات بیشتر ن. ک. به: احمدیان، قدرت و دیگران، هویت و سیاست خارجی خاورمیانه‌ای ایران و ترکیه در سوریه، فصلنامهٔ سیاست جهانی، دورهٔ پنجم، شمارهٔ چهارم، زمستان ۱۳۹۵، ص ۱۴۴.

در نظام حکومتی، از جمله مشارکت‌دهی عمومی بیشتر در تمامی جنبه‌ها از جمله جرائم فساد اداری، محدودکردن حضور نظامیان در حکومت، جامعه سیاسی ترکیه سال‌ها پای‌بندی به جامعه سنتی را که نشانی از تعهد به اصول کمال پاشا بنیان‌گذار جمهوری لائیک بود، کنار نهاد و جامعه نوظهور ترکیه در مسیر عبور از کمالیسم افراطی به سوی جامعه سیاسی هماهنگ‌تر با اجتماع مذهبی قرار گرفت. حزب عدالت و توسعه به ارزش موقعیت جغرافیایی ترکیه توجه ویژه دارد و جایگاه ژئوپلیتیک ترکیه را دارای امکانات بالقوه برای پروژه‌های گوناگون می‌داند. در ادامه بحث به دکتین این حزب در عرصه سیاست خارجی پرداخته می‌شود. بین فوریه ۲۰۰۲ میلادی تا جولای ۲۰۰۴ میلادی، حزب عدالت و توسعه رویکردی به سمت اتحادیه اروپایی شدن ایفاء نمود و در همین مدت، هشت بسته عادی‌سازی اقتصادی در ترکیه، ۲۱۸ ماده از ۵۳ قانون این کشور را که حاوی اصلاحات عمده سیاسی بود تغییر داد. این اصلاحات که همراه با لابی‌گری عمده و فعال حزب عدالت و توسعه قرار گرفت، به آغاز مذاکرات الحاق ترکیه با اتحادیه اروپایی در اکتبر ۲۰۰۵ میلادی انجامید و بر اساس همین اصلاحات، برخی رفتارهای مجرمانه که پیش از این در نظام اقتصادی ترکیه، جرم انگاری شده بود، جرم زدایی شد.^۱

کشور ترکیه به دلیل مسلمان بودن مردم و نیز همجواری با کشورهای جهان اسلام همواره درگیر مسائل این کشورها است و منافع بسیاری در گرو رابطه با این کشورها دارد. همچنین این کشور در مواجهه با غرب برای ایجاد فشار بر جهان غرب و کسب برخی امتیازها، ناگزیر از حداقل تظاهر به اسلام است.^۲ درک جایگاه

۱- در کل بایستی به این موضوع اذعان داشت که در این مدت، حزب عدالت و توسعه کارنامه موفق‌تری از خود بروز داده است. به‌خصوص در بحث حمایت از عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا، حزب عدالت و توسعه موفق شد محبوبیت خود را بالا ببرد. موفقیت اردوغان در گرفتن تاریخی مشخص برای شروع مذاکرات الحاق به اتحادیه اروپایی باعث شد که مردم ترکیه به او به عنوان قهرمان ملی نگاه کنند. موضع‌گیری دولت اردوغان در جنگ آمریکا علیه عراق هم اعتبار این گروه را نزد افکار عمومی به‌طور چشمگیری افزایش داد. چون در این زمان، افکار عمومی ترکیه به شدت مخالف جنگ بود. جهت‌گیری سیاست خارجی ترکیه در مسائل خاورمیانه به‌خصوص در مورد جنگ ۳۳ روزه حزب‌الله لبنان و اسرائیل و همچنین تقبیح اقدامات خشن اسرائیل در سرزمین‌های اشغالی، باز هم به افزایش محبوبیت این حزب نزد افکار عمومی کمک کرد. در کل حزب عدالت و توسعه در این دوره، ضمن حفظ روابط با غرب، به دنبال گسترش روابط با جهان اسلام و شرق بوده است. مجموعه این اقدامات، عامه مردم ترکیه را به این نتیجه رسانید که دولت اردوغان سیاست خارجی موفق‌تری داشته است پس می‌توان دوباره به این گروه رأی داد. برای اطلاعات بیشتر ن. ک به: واعظی، محمود؛ ۱۳۸۷، تجربه جدید ترکیه؛ تقابل گفت‌وگوها، مجله راهبرد، ش ۴۷، ص ۵۷.

۲- کریمی‌فرد، رضا ۱۳۸۱؛ تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و ترکیه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ص ۴۱.

و موقعیت خاص ژئوپولوتیکی ترکیه توسط سیاستمدارانش سبب شد تا آنها همواره در حوزه سیاست خارجی با تسامح دم از اسلام‌گرایی بزنند و در مواجهه با کشورهای اسلامی در سکولاریزم و غرب‌گرایی افراط نکنند و سعی بر دستیابی حداکثری به منافع خود داشته باشند^۱.

۳- بسترهای نظام حقوقی مصر در زمینه مشارکت‌دهی عمومی در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد اداری

ماده ۲۱۸ قانون اساسی مصر تصریح دارد که دولت مصر، با فساد مبارزه کرده و بر سیاست‌گذاری‌های عمومی در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد نظارت و آن را تدوین نماید. علاوه بر این مواد ۱۰۳ تا ۱۱۱ قانون جزای مصر به موضوع جرم‌انگاری رفتارهای مجرمانه در زمینه فساد پرداخته است. همچنین، قانون موسوم به قانون شماره ۴۰ مورخه ۱۹۷۷ میلادی در ارتباط با احزاب سیاسی و کمک‌های مردمی به آنها، خواستار نوعی مشارکت شده است. در هر صورت، قانون مصر خواه در حوزه اداری خواه در حوزه کیفی و خواه در حوزه اساسی دربردارنده مقررهای خاصی که به پیشگیری از مبارزه با جرائم فساد از طریق مشارکت عمومی باشد، نیست.

۴- بسترهای نظام حقوقی ایران مشارکت‌دهی عمومی در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد: با تأکید بر اختلاس

در سطح داخلی، به طور صریح به اصل مشارکت عمومی در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد و از جمله در حوزه اختلاس در قوانین برمی‌خوریم. با این حال، اشاره‌هایی به این مفهوم و مؤلفه‌های آن را می‌توان در قوانین از جمله قانون اساسی ایران جستجو کرد. برای نمونه، مشارکت مردم یکی از مؤلفه‌های اصلی در این زمینه از جمله اختلاس تلقی می‌شود و در این راستا در مقدمه قانون اساسی اطلاق شده است: «با توجه به ماهیت این نهضت بزرگ، قانون اساسی تضمین‌گر نفی هرگونه استبداد فکری و اجتماعی و انحصار اقتصادی می‌باشد و در خط گسستن از سیستم استبدادی و سپردن سرنوشت مردم به دست خودشان تلاش می‌کند». در بخشی از اصل چهل و سوم قانون اساسی آمده است: «برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد،

۱- هینه بوش، ریموند، ۱۳۸۴، روابط بین‌المللی کشورهای خاورمیانه (ترجمه عسگر قهرمانپور)، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۸، شماره ۳، صص ۴۲ - ۴۳.

با حفظ آزادی او، اقتصاد جمهوری اسلامی ایران بر اساس ضوابط زیر استوار است: تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همه کسانی که قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند. در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد. این اقدام باید با رعایت ضرورت‌های حاکم بر برنامه‌ریزی‌های عمومی اقتصاد کشور در هر یک از مراحل رشد صورت گیرد...». در ادامه این اصل، آنچه در زمینه ارتباط میان اصل مشارکت و مبارزه با جرائم اقتصادی مهم است؛ مورد تصریح قرار گرفته است و آن «ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوی و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی ... ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیرضروری» است.

در اسناد بالادستی دیگر جمهوری اسلامی ایران نیز می‌توان اثراتی از اصل مشارکت را مشاهده نمود. برای نمونه در برنامه افق ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران، در بخش‌های مختلف آن به اصل شفافیت اشاره می‌نماید. از جمله تصریح شده است که: «جامعه ایرانی در افق این چشم‌انداز چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت: توسعه یافته مبتنی بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مند از امنیت اجتماعی و قضایی برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، به دور از فقر، فساد، تبعیض ... فعال، مسئولیت‌پذیر، ... برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی ...».

در سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی نیز در بخش امور اقتصادی، به موضوع مبارزه با جرائم اقتصادی و اصل مشارکت عمومی، توجه بایسته شده است از جمله «مشارکت و بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای عمومی غیردولتی با ایفای نقش ملی و فراملی آنها در اقتصاد مقاومتی»، «اعمال نظارت کامل و فراگیر بانک مرکزی بر بازار و مؤسسات پولی، بانکی و اعتباری و ساماندهی مؤسسات و بازارهای غیرمتشکل پولی و مالی در جهت ارتقای شفافیت و سلامت و کاهش نسبت مطالبات». همچنین در قانون برنامه ششم توسعه تحت عنوان «نظام اداری، شفافیت و مبارزه با فساد»، در زمینه ارتباط میان مبارزه با جرائم فساد و اصل مشارکت عمومی، مقرراتی وضع شده است. از جمله در ماده ۳۰ این قانون تصریح شده است: «دولت مکلف است بررسی‌های لازم جهت

برقراری عدالت در نظام پرداخت، رفع تبعیض، متناسب‌سازی دریافت‌ها و برخورداری از امکانات شاغلین، بازنشستگان و مستمری‌بگیران کشوری و لشکری سنوات مختلف را انجام دهد».

۵- سیر قانون‌گذاری ایرانی

نخستین قانونی که به موجب آن، اختلاس به عنوان عمل مجرمانه مستوجب مجازات قرار گرفت، قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴ است. ماده ۱۵۲ این قانون مقرر می‌دارد: «هر یک از تحصیل‌داران و معاونین آنها و امانت‌داران و محاسبین و امنای صندوق دولتی که نقدینه متعلق به دولت یا اشخاص یا اسناد یا مطالبات که به منزله نقدینه است یا اوراق یا حوالجات یا اسناد یا اشياء منقوله را که بر حسب وظیفه سپرده به آنهاست اختلاس یا هر تصرف غیرقانونی نماید به علاوه رد مال و تأدیه غرامتی معادل ضعف مال، محکوم به انفصال ابد از خدمت دولت خواهد گردید». همان‌گونه که ملاحظه می‌شود مرتکبین جرم مذکور و همچنین نحوه عمل مرتکب در این ماده مبهم هستند و مقنن در اینجا فقط به ذکر عنوان اختلاس به صورت کلی اکتفاء کرده و مرتکبین را به صورت مجمل منحصر به برخی مأموران دولتی دانسته است و مأمورین سایر سازمان‌های عمومی را مشمول حکم قرار نداده است. علت این امر به طور کلی فقدان یا کم‌اهمیت بودن نهادهای عمومی غیردولتی در زمان تصویب قانون است. در ابتدا باید به یکی از اصول بنیادین تشکیل نظام جمهوری اسلامی ایران مندرج در اصل سوم قانون اساسی توجه نمود که: «ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیرضروری» است.

فرمان هشت ماده‌ای مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، در مبارزه با فساد یکی از اسناد دیگر قانون‌گذاری در مبارزه با اختلاس در جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌گردد. با این حال، این فرمان علی‌رغم اینکه مدت‌های مدید از صدور و ابلاغ آن می‌گذرد، همچنان در اجرا با مشکلات متعددی مواجه است.

۶- عناصر جرم اختلاس در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران

قانون‌گذار جمهوری اسلامی ایران، ابتدا جرم اختلاس را در ماده ۷۵ قانون تعزیرات سابق مقرر و عنوان مأموران دولتی را نه تنها احصا، بلکه در تبصره یک آن، کارمندان و کارکنان قوای مقننه و قضاییه را نیز مشمول جرم اختلاس مندرج در این ماده قرار

داد. اما از آنجا که سیاست کیفری قانون‌گذار ایجاب می‌نمود تا درصدد جلوگیری و مبارزه با مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری برآید. در سال ۱۳۶۴ قانون خاصی تحت عنوان «قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری»، توسط مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۵ / ۹ / ۱۳۶۷ به تأیید مجمع تشخیص مصلحت نظام رسید. با عنایت به اینکه این قانون نسبت به سایر قوانین نسبتاً مناسب بود، به همین جهت در سال ۱۳۷۵ که قانون تعزیرات اصلاح شد، بحثی تحت عنوان اختلاس در قانون جدید پیش‌بینی نگردید و در حال حاضر رکن قانونی جرم اختلاس ماده ۵ قانون تشدید خواهد بود که مقرر می‌دارد: «هریک از کارمندان و کارکنان ادارات و سازمان‌ها یا شوراهای و یا شهرداری‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و یا وابسته به دولت و یا نهادهای انقلابی و دیوان محاسبات و مؤسساتی که به کمک مستمر دولت اداره می‌شوند و یا دارندگان پایه قضایی و به طور کلی قوای سه‌گانه و همچنین نیروهای مسلح و مأموران به خدمات عمومی اعم از رسمی یا غیررسمی وجوه یا مطالبات یا حواله‌ها یا سهام و اسناد و اوراق بهادار و یا سایر اموال متعلق به هر یک از سازمان‌ها و مؤسسات فوق‌الذکر و یا اشخاص را که بر حسب وظیفه به آنها سپرده شده است به نفع خود یا دیگری برداشت و تصاحب نماید مختلس محسوب و مجازات خواهد شد» (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۴: ۱۶۰).

آخرین جزء متشکله هر جرم، رکن معنوی آن است. مرتکب بدو می‌باید در ذهن خود، تصمیم به انجام عمل مجرمانه بگیرد و سپس قصد خود را به منصف ظهور برساند در غیر این صورت و چنانچه رکن مادی جرم (رفتار مجرمانه) نیز صورت پذیرد با توجه به اینکه عمل مجرم اخلاقاً مذموم نبوده و به تعبیر جرم‌شناسی مجرم فاقد حالت خطرناک است، لذا مجازات چنین فردی، با توجه به فلسفه و مبنای حقوق جزا قبیح است. در نظام اجتماعی، هر شهروند علاوه بر آنکه موظف به رعایت حقوق دیگران و عدم تجاوز به آن است، می‌باید در رفتار خود، آنگونه رعایت احتیاط متعارف را نماید که ارزش‌های والای جمعی نیز لطمه نبیند. هرچند حقوق جزا آن‌کس را که فاقد سوء نیت باشد مستحق مجازات نمی‌داند اما برخی ارزش‌ها به قدری در نظر هیأت اجتماع اهمیت دارند که تعرض غیرعمدی و بدون سوء نیت به آنها نیز سزاوار کیفر خواهد بود.

۷- چالش‌ها و خلاءهای نظام حقوقی ایران، مصر و ترکیه در مقایسه با حقوق بین‌الملل ناظر بر مشارکت‌دهی عمومی در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد: با تأکید بر اختلاس

علاوه بر چالش‌ها و خلاءهایی که به صورت جداگانه در هر یک از نظام‌های حقوقی داخلی ایران و حقوق بین‌الملل وجود دارند، چالش‌ها و خلاءهایی نیز به صورت مشترک وجود دارد که در هر دو نظام حقوقی داخلی و بین‌المللی وجود دارند. این چالش‌ها و خلاءهای مشترک عبارتند از: مدنظر قرار ندادن جبران خسارت بزه‌دیدگان در زمینه‌های مرتبط با حکمرانی مطلوب و مبارزه با اختلاس، ابهام در مفهوم حکمرانی مطلوب، البته مانند مباحث دیگر، چالش‌ها و خلاءهایی که در این مبحث به عنوان چالش‌ها و خلاءهای مشترک مدنظر قرار می‌گیرد، جامع و مانع نیست بلکه در این زمینه می‌توان به چالش‌ها و خلاءهای مشترک دیگری نیز اشاره نمود.

۷-۱- مدنظر قرار ندادن جبران خسارت بزه‌دیدگان

اصولاً هدف اصلی هر اقدام کیفری این است تا نظمی را که به وسیله عملی نابهنجار خدشه‌دار شده است، به صورت مجدد در جامعه هدف برقرار نماید. مدت‌هاست که حقوق‌دانان و جامعه‌شناسان به این نتیجه رسیده‌اند که صرف تنبیه و تریهیب مجرم نمی‌تواند هدف غایی اعمال مجازات باشد و قانون بایست با حمایت از بزه‌دیده برای برقراری دوباره نظم از دست‌رفته جامعه تلاش نماید. جبران خسارت از بزه‌دیده نه تنها یکی از صور حمایت از وی، بلکه بنیادین‌ترین آنهاست. در همین راستا اسناد بین‌المللی متعددی، دولت‌ها را ترغیب نموده‌اند تا منابع حاصل از ضبط عواید ناشی از جرم را در درجه اول، به جبران خسارت قربانیان آن تخصیص دهند. کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل پس از آنکه در ماده ۲۵ خویش حق بر جبران خسارت قربانیان را به رسمیت می‌شناسد^۱، در بند ۳ ماده ۵۷ اولویت بازگشت عواید مصادره شده حاصل از جرم به کشور متقاضی استرداد را بر

۱- ماده ۳۵ کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد اشعار می‌دارد: «هر کشور عضو، اقدامات ضروری را طبق اصل قانون داخلی خود اتخاذ خواهد نمود تا تضمین کند افراد یا واحدهایی که در اثر فساد متحمل زیان شده‌اند، حق دارند تا علیه اشخاصی که مسئول آن زیان هستند به‌منظور دریافت خسارت، اقامه دعوی نمایند.»

مبنای تخصیص این دارایی‌ها به مالکان قانونی و یا جبران خسارت قربانیان جرم به رسمیت می‌شناسد.^۱

بند ۲ از ماده ۱۴ کنوانسیون مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی نیز عنوان می‌کند هنگامی که کشوری با درخواست استرداد اموال مصادره شده ناشی از جرم عضو دیگری از کنوانسیون مواجه می‌شود، باید در حدود مقرر در قوانین داخلی خود، بازگرداندن عواید حاصل از جرم یا اموالی مصادره‌ای به کشور عضو درخواست‌کننده را در اولویت قرار دهد تا بدین ترتیب آن کشور بتواند خسارات قربانیان جرم را جبران یا عواید حاصل از جرم یا اموال مزبور را به صاحبان مشروع آنها باز گرداند.^۲ در سطح اتحادیه اروپا نیز کنوانسیون در سال ۲۰۰۵ در ارتباط با «تظهير، ردیابی، توقیف و مصادره اموال ناشی از جرائم و تأمین مالی تروریسم»^۳ به تصویب رسید که تصریح می‌کند چنانچه دولت عضوی حسب تقاضای دولت عضو دیگر اقدام به مصادره نماید، باید در حدود سعه قوانین داخلی درخواست استرداد اموال دولت متقاضی را اجابت نماید، البته به شرطی که آن دولت بنا داشته باشد این اموال را در راستای جبران خسارت قربانیان جرم صرف نماید.^۴

در جستجوی رویه کشورهای در ارتباط با جبران خسارت قربانیان از طریق منابع مالی فراهم‌آمده در اثر مصادره اموال ناشی از جرم، می‌توان همان‌گونه که در مباحث پیشین ذکر آن رفت، به تشکیل صندوق‌های مدیریت اموال مصادره شده که در راستای جبران خسارت بزه‌دیدگان جرائم فعالیت می‌نمایند، اشاره نمود.

۷-۲- مدنظر قرار ندادن سایر ذی‌نفعان

قطعاً یکی از شاخص‌های اصلی تحقق حکمرانی مطلوب در سال ۲۰۰۹ میلادی، مؤسسه حکمرانی بازل به همراه برنامه توسعه ملل متحد دستورالعملی با عنوان «خودارزیابی‌های کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد: فراتر از حداقل رفتن»^۵، برای ترغیب کردن دولت‌های عضو به منظور آغاز فرآیند بررسی کنوانسیون مزبور از

1- United Nation Convention Against Corruption(2003), Art.57, Para3

2- The United Nations Convention against Transnational Organized Crime (UNTOC) (2000), Art 14, para 2

3- The Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism (2005)

4- Ibid, Art25, Para 1

5- "UNCAC Self-Assessments: Going Beyond the Minimum"

طریق درگیر نمودن ذی‌نفعان متعدد منتشر نمود. در این دستورالعمل، سه الویت اصلی برای دولت‌های عضو کنوانسیون مریدا ذکر شده بود اول اینکه دولت‌ها بایستی فاصله بین قوانین، نهادها و مؤسسات مسئول مبارزه با فساد در معنای اعم و اختلاس در معنای اخص آن با کارآمدی آنها را کاهش دهند. در این راستا، دولت‌های عضو می‌بایست بر مبنای با همکاری با سازمان‌های بین‌المللی، بخش خصوصی و جامعه مدنی برنامه‌های اقدام ضدفساد را مبتنی بر توصیه‌های بازنگری کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد صورت دهند. ثانیاً مشارکت کامل جامعه مدنی که یکی از مظاهر بارز تحقق حکمرانی مطلوب است در پیشگیری و مبارزه با اختلاس اجتناب ناپذیر بوده چرا که پیشگیری و مبارزه با اختلاس به طور اخص نیازمند اقدام دسته جمعی می‌باشد. نکته سوم که ارتباط مستقیم‌تری با حکمرانی مطلوب پیدا می‌کند، آن است که دولت‌های عضو کنوانسیون مریدا می‌بایستی در اجرای تصمیمات، قوانین و سیاست‌های ضد اختلاس خود، اهداف توسعه پایدار ۲۰۳۰ را اجرایی نمایند. در این زمینه همچنین می‌توان به راهبرد ضدفساد برای مشاغل حقوقی^۱ اتحادیه بین‌المللی کانون‌های وکلای در آوریل ۲۰۱۰ میلادی اشاره کرد که در همکاری با سازمان همکاری و توسعه اقتصادی و دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم ملل متحد تدوین شده است. این پروژه بر نقش وکلای در مبارزه با مصادیق فساد از جمله اختلاس در معاملات بین‌المللی و تأثیر آن بر رویه قانونی اسناد حقوقی بین‌المللی ضدفساد و قانون‌گذاری‌های مرتبط داخلی آن، که از قابلیت اعمال فراسرزمینی برخوردار است، متمرکز است (OECD, 2009: 23).

نتیجه‌گیری

در طول چند دهه گذشته، مطالعات بسیاری به ویژه در لاتین در مورد مشارکت‌دهی عمومی در مبارزه با فساد و از جمله اختلاس از جنبه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، حقوقی و جامعه‌شناختی انجام گرفته است. هر یک از این مطالعات به غنای مبحث مهم مبارزه با اختلاس به عنوان یکی از جرایمی که اعتماد عمومی نسبت به دولت را تحت الشعاع خود قرار می‌دهد، افزوده است و موجب شده است که مطالعات جدید به سمت و سوهای فراسوتر از جمله در زمینه ارتباط مبارزه با اختلاس و حکمرانی مطلوب از منظر حقوق بین‌الملل هدایت شوند. به‌طور

1- "Anti-Corruption Strategy for Legal Profession"

کلی بایستی بر این اعتقاد بود که ابعاد مختلف فساد در معنای اعم و اختلاس در معنای اخص آن، پدیده‌ای چندبعدی است که ریشه در بافت و ساختار جوامع مدرن دارد و از این‌رو می‌توان جرم اختلاس را به عنوان یکی از جدی‌ترین چالش‌های نظام‌ها و جوامع مختلف اقتصادی مطرح نمود. با وجود این چالش مهم اما مجدداً شاهدیم که علی‌رغم کار در برخی از حوزه‌های تحقیقاتی در ارتباط با جرم اختلاس اما در حوزه‌های دیگر از جمله حوزه حاضر فعالیت بسیار ناچیزی از نظر علمی و تحقیقاتی صورت پذیرفته است. به نظر می‌رسد که مبارزه با فساد را بیش از آنکه یک اقدام جهانی تلقی شود، اقدامی منطقه‌ای است. با ملاحظه پیشینه اسناد حقوقی بین‌المللی در زمینه مبارزه با فساد به‌طور عام و مبارزه با اختلاس به‌طور خاص نیز شاهد چنین رویکردی هستیم به‌طوری که نخستین اسناد بین‌المللی در زمینه مبارزه با فساد، اسناد منطقه‌ای بودند یعنی کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان کشورهای آمریکایی و کنوانسیون مبارزه با ارتشاء مقامات دولتی در معاملات تجاری بین‌المللی سازمان همکاری و توسعه اقتصادی. به‌علاوه، همکاری‌های بین‌المللی در زمینه مبارزه با انواع مصادیق فساد از جمله اختلاس عمدتاً به صورت منطقه‌ای بوده است تا بین‌المللی.

منابع و مأخذ:

۱. قرآن کریم

فارسی

۲. پناهی، حسین و رستمی، ۱۳۹۶، همت ستار، بررسی رابطه میان رشد اقتصادی و جرم: شواهدی از استان‌های ایران، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۸۳، سال بیست و پنجم، پاییز ص ۲۶۷.
۳. جوافرد، بهروز، ۱۳۹۰، تحلیل جرم‌شناختی روان‌شناختی بزهکاری در پرتو نظریه شخصیت مجرمانه با تأکید بر سه پرونده جنایی، مجله کانون وکلای دادگستری مرکز، شماره ۴۵ و ۴۶، ص ۲۱.
۴. حبیب زاده، محمدجعفر و منصورآبادی، عباس، ۱۳۷۹، بررسی تطبیقی اختلاس و تصرف غیرقانونی در حقوق کیفری ایران، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۴، شماره ۲، تابستان ص ۴۵.
۵. رمضان‌نای، احمد، ۱۳۷۹، بررسی تطبیقی ارکان جرم اختلاس، فصلنامه نامه مفید، دوره ۶، شماره ۴ (پیاپی ۲۴)، زمستان، ص ۱۵۳.
۶. سجادی، سیدجعفر، ۱۳۶۴، فرهنگ معارف اسلامی، جلد سوم، شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، تهران، ص ۴۴۴.
۷. سعیدی، داوود، ۱۳۹۵، سالارزایی، امیر حمزه و کیخا، محمدرضا؛ تحلیل حقوقی عوامل اقتصادی جرم (جامعه نمونه: هند و ایران)، فصلنامه مطالعات شبه‌قاره، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال هفتم، شماره بیست و هشتم، پاییز، ص ۷۰.
۸. صادقی، میرمحمد، ۱۳۹۴، حقوق جزای عمومی، انتشارات میزان، ۱۶۰.
۹. فعال جو، حمیدرضا، ملابهرامی، احمد و امیری، حسین، ۱۳۹۶، بررسی غیرخطی عوامل مختلف اقتصادی مؤثر بر وقوع جرم در ایران، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال بیست و چهارم، شماره نود، تابستان، ص ۱۰۲.
۱۰. قاهر دوست، علیرضا و دیگران، ۱۳۹۴، بررسی چگونگی تأثیر حقوق و دستمزد بر کاهش فساد اداری و مالی، فصلنامه مطالعات منابع انسانی، سال پنجم، شماره پانزدهم، بهار ص ۸۹.
۱۱. کی‌نیا، مهدی، ۱۳۸۴، روان‌شناسی جنایی (جلد ۱)، تهران، انتشارات رشد، ص ۱۲۱.
۱۲. گورف، فرانساوا، ۱۳۸۲، روان‌شناسی قضایی، ترجمه محمد حسین سروری، تهران، انتشارات نگاه، ص ۱۶۲.

۱۳. منصورآبادی، عباس، ۱۳۸۰، بررسی تطبیقی خیانت در امانت و اختلاس، مجله علوم اجتماعی و انسانی، دوره هفدهم، شماره اول، پاییز، پیاپی ۳۳، ص ۳۲.
۱۴. میری، دلماس مارتی، ۱۳۸۱، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، نشر میزان، ص ۲۵.
۱۵. نظری نژاد، محمدرضا و اسفندیاری فر، خشایار، ۱۳۹۵، بررسی تطبیقی کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد مالی و قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال هفتم، شماره اول، بهار و تابستان، شماره پیاپی، صص ۱۹۳-۱۹۴.
۱۶. نوغانی دخت بهمنی، محسن و میرمحمد تبار، سیداحمد، ۱۳۹۴، بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر جرم (فراتحلیلی از تحقیقات انجام شده در ایران)، فصلنامه پژوهش‌های راه‌بردی امنیت و نظم اجتماعی، سال چهارم، شماره پیاپی ۱۱، شماره سوم، زمستان، صص ۸۶- ۸۷.

انگلیسی

17. De Sanctis, Fausto Martin, " Money Laundering Through Art: A Criminal Justice Perspective ", Springer Science & Business Media, 2013, p 149.
18. Hussain, Yasir , " Corruption Free India: Fight to Finish " , readworthy, 2012 , p 65.
19. International Monetary Fund, "Liechtenstein: Detailed Assessment Report on Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism", International Monetary Fund,2008, p 43.
20. Jones, Caitlin, "Magnetic and Environmental Influences of Criminal Behaviour", Rochester in Statitute of Techbilogy, 2005, p 90.
21. Lewis, Carol W. and Gilman, Stuart C., "The Ethics Challenge in Public Service: A Problem-Solving Guide",
22. Michael, Bryaneet, "Anti-corruption Training Programmes in Central and Eastern Europe, Volume 772", Council of Europe,2005, p 117.
23. Rose-Ackerman, Susan and Søreide, Tina, "International Handbook on the Economics of Corruption", Edward Elgar Publishing, 2011, p 454.
24. Rothstein, Bo et al, "Quality of Government and Corruption from a European

- Perspective: A Comparative Study on the Quality of Government in EU Regions”, Edward Elgar Publishing, 2013, p 32.
25. Szarek-Mason, Patrycja, "The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries", Cambridge University Press, 2010, p 43.
 26. Tänzler, Dirk and Maras, Konstadinos, "The Social Construction of Corruption in Europe", Routledge, 2016, p 121.
 27. Tarun, Robert W., "The Foreign Corrupt Practices Act Handbook: A Practical Guide for Multinational General Counsel, Transactional Lawyers and White Collar Criminal Practitioners", American Bar Association, 2010, PP 54- 55.

